

Özel Yetenekli Çocuklarda “Etiketlenme” Sorunu ve Doğru/Yanlış Yaklaşımlar

Hidayet TERECİ – www.fencebilim.com / Şubat.2009

Ülkemizde uzun yıllar kullanılan “üstün yetenekli” kavramı yerine bugün artık “özel yetenekli” ifadesi kullanılmaktadır ve bu daha doğru bir kullanımdır. Yine de birçok eğitimci, akademisyen veya aile “üstün zekalı veya yetenekli” ifadesini telaffuz etmekteye devam etmektedir. Bu bir etiketleme örneğidir ve farklı olumsuzluklara yol açabilmektedir. Literatürde geçen “gift” kelimesi hediye, armağan, yetenek, kabiliyet, istidat veya bizim ifademizle Allah vergisi anlamlarına gelmektedir.

Okullarda öğrencilerin özel ihtiyaçları olduğunda etiketleme yoluna gidilmektedir. Etiketlemede acele edilmesi öğrenci hakkında yeteri kadar gerekli bilginin toplanmasını engelleyecektir. Örneğin çok sinirli davranış sergileyen bir öğrenciyi akranları arasında hemen “**agresif**” diye etiketlemek pedagojik formasyon açısından hiç doğru değildir. Bu yanlış yaklaşım yerine ilk olarak “Bu öğrenciyi agresif davranmaya iten etkenler neler, ciddi bir sıkıntısı, derdi mi var?” gibi sorular sorarak bilgi toplanmaya başlanmalıdır. Ayrıca sürekliliği olmayan tek bir davranış ile öğrencinin etiketlenmesi ne kadar doğru olabilir? Belki öğrencinin haklı nedenleri vardır. Toplumumuz genellikle çabucak etiketleme kolay yolunu tercih etmektedir. Üzerine etiket yapışan çocuk gerçekte böyle birisi olmasa da kendine biçilen rolü zamanla kabul edebiliyor. Öğretmen odalarında ve kurul toplantılarında yaptığımız etiketlemeler geldi şu an aklıma. Bu olumsuz etiketlemeleri öğrencinin kendisi de yapabiliyor zaman zaman. “Bir şeyi 40 kere söylersen olurmuş.” atasözünde olduğu gibi öğrenci “başarısızım, İngilizce’den anlamam, fizik dersini yapamıyorum, benden adam olmaz” gibi kendi kendine sürekli söylediği sözleri tekrar ede ede içselleştirir bu durumu. Belli bir zaman sonar başarabileceği halde başarısız bir öğrenci olur çıkar.

Bazen eğitim kurumlarında bir öğrenci sınıfta özel yetenek/zekası sebebiyle öğretmen veya öğrenciler tarafında övülebilir. Fakat bazı öğrenciler için bu durum çok sinir bozucu bir hal alabilir. Kıskançlık krizine kapılan bazı öğrenciler fırsat bulduklarında bu öğrencilere olumsuz söz ve davranışlar gösterebilir. Doğru ve yanlış yeterince ayırt edebilme olgunluğunda olmayan özel yetenekli çocuklar şişirilen benlikleri sebebiyle akranlarını küçük görmeye, hava atmaya hatta onları aşağılama yoluna gidebilir. EGO ile yüklenen birey elbette akranları tarafından yavaş yavaş dışlanacaktır.

“Özel zekâlı ve yetenekli olarak tanımlanmanın çocuktan başarı beklentisini yükseltmesi, özel yeteneklilik etiketlemesi, akranlarca dışlanma, duygu ve düşüncelerinin buldukları sosyal gruplar içerisinde anlaşılabilmesi gibi nedenlerle bu çocuklarda benlik saygılarının olumsuz etkilendiği de birçok araştırma bulgularında ortaya çıkmaktadır (Buescher, 1991).” “Normal öğrenciler arasında sürekli yüksek başarı gösteren üstün yetenekli öğrenciler, oldukça yüksek akademik benlik algısı geliştirirler. Ancak kendileri gibi üstün olanlar arasında her zaman üstün başarı sergileyemedikleri için benlik kavramları olumsuz yönde etkilenebilir (Coleman ve Fults, 1982).” “Bazen etiketlemeler pozitif davranışlar için de kullanılmaktadır. “Zeki”, “dâhi” ya da “yetenekli” gibi pozitif görünen etiketlemelerde ise çocuk çoğu zaman üzerinde çok fazla baskı hisseder. Çünkü artık çocuğa bir statü verilmiştir ve o bu statüyü korumak için ya da ona ulaşmak için aşırı çaba sarf eder. Bazen bu baskılar beklenmedik olumsuz bir tepkiyle de sonuçlanabilir. Çocuk etiketlenmiş olduğunun aksine davranabilir ve etiketlenmiş olduğu statüyü elde etmek için çabalamayı durdurabilir, bu etiketten sıyrılmak isteyebilir. Olumsuz davranış sergileyen bir çocuğa “Bu davranışın doğru değil.” denilmeli. Başarısından dolayı ödül almış bir çocuğa da “Çok zekisin” ya da “Çok yeteneklisin” yerine ona sarılıp onu kutlamalı. (Dağlar, 2013).

- Buescher, T. M. (1991). Gifted adolescents. N. Colangelo ve G. A. Davis (Editörler), *Handbook of gifted education* (382-401). Boston: Allyn & Bacon.

- Coleman, J. M. ve Fults, B. A. (1982). Self concept and the gifted classroom: the role of social comparisons. *Gifted Child Quarterly*, 26, 116-120. - Reyhan DAĞLAR, Ocak 2013.

Aileler çocuklarını özel yetenek potansiyeline sahip bireyler olarak görmelidirler. Çocukları, zaman içinde özel yetenekli olup olmadığını yaptığı veya ortaya koyduğu çalışmalarla ispatlayacaktır. Bir çocuk özel yetenek potansiyeline sahip olabilir; fakat zaman içerisinde değişik sebeplerden dolayı (aile, çevre, okul, sağlık vb.) potansiyelini yeterince kullanamayıp beklenen becerileri gösteremeyebilir. Herhangi bir köyde yaşayan çiftçi veya çoban, özel yetenek potansiyeline sahip olabilir; fakat bu durumun ne kendisi ne başkası farkında olmayabilir. Bu bireyin yeteneğini ortaya çıkartacak şartlar oluşmadığı için potansiyeli parlamadan sönüp gidecektir. Çocukluk döneminde yaşitlarına göre zekâ seviyesi ileride olan bir çocuk, ileri yıllarda zekâ seviyesi yaşitları ile aynı seviyelerde olabilir. Epigenetik gelişim çok önemlidir. Örneğin Einstein 20 yaşından sonra alanında çok büyük performans göstermiştir. Bizlerde özel yetenekli çocuklardan çoğu kez imkânsız şeyler beklenmektedir. Bu durum bazı öğrencileri ruhsal bunalıma sokmaktadır. Çocuğunuz ne kadar yetenekli olursa olsun çalışmadan, kendini geliştirmeden özel yeteneğini ortaya koyamaz. Öncelikle çocuğun özel yetenek alanını doğru tespit edilmeli ve yeteneği doğrultusunda öğretim yapılmalıdır. Bu sayede özel yetenekli bireyler yetenek alanında yılmadan, sebat ederek, çalışarak ve profesyonellerden destek alarak kendini geliştirmelidir. Bilemeyeceğimiz sayıda keşfedilememiş özel yetenekli insan, dünyaya gelmiş ve buradan gitmişlerdir.

Araştırmalarda “Özel zekâlı öğrencilerin arkadaşlarıncı kıskanılma nedeniyle dışlanma, akranlarıncı anlaşılama ya da farklı algılama biçimleri nedeniyle onlarla iletişim kuramayarak akranlarından kopmaya bağlı sosyal etkiler olduğu ifade edilmektedir. (Gross, 1993; Moon vd., 2004; Öpengin ve Sak, 2012).”.

Çocuklarımıza özel yetenekli etiketi yapıştırılmasında aceleye etmeye gerek yoktur. Süreç içerisinde yaptığı çalışmalar, kazandığı başarılar ve gösterdiği yüksek performans kendisini ispatlamaya yetecektir. Çocukları ailelerinövünç kaynağı olması için erken konulmaya çalışılmış tanırlarla heba etmeyelim. “Dereyi görmeden paçaları sıvamak” deyimini hatırlayalım. Ülkemizde özel yetenek belirlemede belirli şartları taşıyan öğrencilere zeka testi uygulanmaktadır. En çok bilinen zeka testleri: Stanford-Binet Testi (SB-V), Wechsler Çocuk Testi (WISC-R), Leiter Testi, WNV (Wechsler Nonverbal) ve yerli ASİS. Osmalı döneminde Enderun mekteplerinde yetenekli öğrencileri belirlemede farklı yöntem ve teknikler uygulanmaktaydı. Unutmayalım ki zekâ testlerinin geçerlilik ve güvenilirliği sorgulanmaktadır. Bir kaç saatlik kısa bir sürede bir insanın zeka seviyesi veya yetenekleri nasıl belirlenebilir? Zeka, sabit veya durağan bir özellik değildir. Çocuğunuzun öğretim ortamı, sağlık, beslenme, aile, çevre vb. sebeplerden dolayı zekâ seviyesinde azalma veya artış olabilir. Zaten asıl amaç, potansiyelli öğrencilerin destek ve bireyselleştirilmiş öğretim programları ile yeteneklerini geliştirmektir. Sorunlarına önceden çözüm bulmak ve danışmanlık yapmaktır. Yetenekli oldukları alanda ihtiyaçlarını karşılamaktır. Benim fikrim çocukların yetenek alanları belirli plan ve süreç içinde eleme usulu ile belirlenebilir. Mesela Fen Bilimleri veya Matematik alanında yetenek belirleme programı açılır. Programın aşamaları, etkinlikleri, değerlendirme kriterleri belirlenir. Yetenekli olduğu düşünülen öğrenciler programa dahil olur ve yapılan etkinlikler sonucunda elemeler yapılır. Bir kaç yıl içinde Fen Bilimleri alanında özel yetenekli öğrenciler belirlenmiş olur. Bu kesinlikle zeka testlerine göre daha doğru sonuçlar verecektir. Bu yöntem olumsuzlukları ve hayal kırıklıklarını en aza indirecektir.

Genellikle özel yetenekli denildiğinde bilim adamları akla geliyor. Birçok sporcu, müzisyen, ressam özel yeteneklidir. Örneğin Naim SÜLEYMANOĞLU bedensel/kinestetik zekâ alanında, Fazıl Say veya İdil BİRET müziksel/ritmik zekâ alanında özel yetenek olduklarını ispatlamışlardır. Gerçekte Usein Bolt sporda değil sporun alt bir alanı olan atletizmde özel yeteneklidir. Ve unutulmamalıdır ki bu özel yetenekliler dünya çapında başarı kazandıkları halde çalışmalarını yoğun şekilde devam ettirmekte ve kendilerini alanlarında sürekli yenilemektedirler.

- Gross, M. U. M. (1993). *Exceptionally gifted children*. Routledge, London.

- Moon, S. M., Kelly, K. R., & Feldhusen, J. F. (2004). Social/ emotional issues, underachievement, and counseling of gifted and talented students.

- Öpengin, E., & Sak, U. (2012). Effects of Gifted Label on Gifted Students' Perceptions Turkish Journal of Giftedness and Education, 2(1), 37-59.

Bireylerin yeteneklerini belirlemek için çeşitli tanılamalardan geçirilebilir. Tanılama yöntemleri ile ilgili birçok tartışma vardır. Hatta farklı iki zeka testinden bir öğrenci barajı geçerken diğer teste takılabilmektedir. Zeka testleri ve gerekliliği uzmanlar tarafından tartışılmaktadır. 1-2 saat gibi kısa bir sürede bir çok değişkene göre (moral, özgüven, sağlık, uygulayıcının yaklaşımı, kaygı vb.) değişebilecek zeka puanları ne kadar doğru olabilir? Barajın 1 puan altında kalan çocuklar özel zekalı değil midir? İlk yıl barajı geçemeyen ikinci veya üçüncü yıl geçebilen öğrencilerin olduğu bilinmektedir. Zeka testi yerine yetenek alanına göre programlar mı açılmalıdır? Bilim ve Sanat Merkezine aday olacak öğrencileri sınıf öğretmenleri seçmesi ve bu seçme konusunda sınıf öğretmenlerinin başarısının istatistiklerde %50 gibi bir oranla ifade edilmesi bu konuda bilinçlenmemiz gerektiğini çarpıcı bir şekilde ispatlamamaktadır.

Özel zekâlı ve yetenekli çocuklar kendi bilişsel seviyelerindeki bireyler arasında kendilerini iyi hissetmektedirler. Ancak normal eğitim ortamlarında özellikle üstün zekâlı olarak etiketlenmenin getirdiği yetişkinlerin yüksek başarı beklentileri, akranların dışlaması ve üstün yetenekli çocukların gelişimsel alanlarındaki farklı gelişim hızına bağlı olmaları, çevrenin yaşlarının üzerinde beklentileri çocuğun psiko-sosyal yaşamını olumsuz etkilemekte ve düşük benlik saygısına yol açabilmektedir. (Colangelo ve Colangelo, 2003; Delisle, 1991; Roedell, 1984; Stewart, 1986).”

Etiketlemeden önce bu öğrencilere bizler neler yapabiliriz ve yaptık diye sormak gerekiyor. Etiketlenmiş birçok çocuk bu damgadan kurtulmak için mücadele eder ama çoğu kez bu durumdan kurtulamaz. Gerekli danışmanlık veya rehberlik desteğini alamadığı zaman istemeye istemeye kabullenir. Her çocuk akranları arasında eşit muamele görmek ister. Başarılı öğrencilerin sürekli övülmesi, ayrıcalık tanınması veya şımartılması yanlıştır. Özel yetenekli veya zekalı öğrencilerin akademik başarısı düşük olabilir. Derse ilgisiz, afacan veya farklı olarak bir köşeye itilebilirler. Anlama ve kavramaları üst düzey olduğu için ortalama öğretim onları sıkabilir. Konuları önceden bildiği için derse ilgisizmiş gibi görülebilirler. Her ne olursa olsun her öğrenci kendini değerli hissetmek ister. Kesinlikle öğrencilerin benlik algılarına zarar verecek söz ve tutumlardan uzak durulmalıdır.

Özel yetenekli çocuklar bir ülkenin en değerleri kaynaklarından biridir. Sadece belirli alanlarda değil tüm alanlarda özel yetenekli bireyler doğru yöntem/programlar ile belirlenmelidir. Öğretimlerinde yeteneklerini uygun planlamalar yapılmalıdır. Bu çocukların yeteneklerini en iyi şekilde geliştirmek için özel eğitim-öğretim modelleri hazırlanmalıdır. Bu çocuklar yabancı ülkelere gitmiş olsalar da vatanına her zaman faydalı olma bilincinde olmalıdır. Bunun için öğretimin her aşamasında değerler eğitimi verilmeli ve her öğretmen bu bilinçte olmalıdır. Ve unutulmamalıdır ki binlerce farklı alanda özel yetenekli öğrenci keşfedilememekte ve ülke için büyük kayıplar yaşanmaktadır.

-
- Colangelo, Z. ve Colangelo, N. (2003). Counseling with the gifted and talented students. N. Colangelo ve G. A. Davis, (Editörler). *Handbook of gifted education*. 3. Baskı (113-125), Boston: Allyn and Bacon.
 - Delisle, J. R. (1991). Emotional needs, encouragement, and counseling. *Roeper review*, 13, 17-29.
 - Roedell, W. (1984). Vulnerabilities of highly gifted children. *Roeper Review*, 6 (3), 127-130.
 - Stewart, J. C. (1986). Counseling parents of exceptional children. London: Charles E. Merrill Publishing Company.

Ne yapmalı/Ne yapmamalı!

- Çocuklara “üstün yeteneklisin” cümlesini asla kullanmayalım/kullandırmayalım.
- Çocuklar sahip oldukları yeteneklerinden dolayı aile eve okul tarafından hava atma aracı olarak kullanılmamalı.
- Her soruyu bilen veya sorunu çözen birisi gibi davranmayalım.
- Sınıf içinde “Sen bu soruyu nasıl bilemezsin veya yapamazsın.” gibi formasyona tamamen zıt ifadeler kullanmayalım.
- Sınıf veya toplum içinde özelliklerinden dolayı aşırı yüceltmeyelim.
- Her çocuğun kendine has bir yeteneğinin olduğunu vurgulayalım.
- Asıl önemli olanın yeteneği kullanmak, çalışmak, pes etmemek ve yetenek alanında gayret göstermek olduğunu zaman zaman vurgulayalım.
- Zeka veya yeteneğin sabit olmadığını, gelişme veya körelmenin olabileceğini örneklerle anlatılalım.
- Tarihteki meşhur özel yetenekli insanların çok çalışma ve denemeler sonucunda üstün başarılar kazandığını sürekli vurgulayalım ve örnekler gösterelim.
- Özel yetenekli olup bu yetenekleri kötü amaçlarla kullanarak insanlığı mahveden kişilerden örnekler verilelim. Önemli olanın yetenekleri birey ve toplum yararına kullanmak olduğunu sürekli ifade edilmelidir.
- Siyah veya beyaz hacker olmayı tercih etmek durumunda her zaman beyaz hacker olmaları gerektiği akılcı örneklerle öğrencilere içselleştirmelidir. Siyah hacker olmanın kötü sonuçlarının neler olabileceği tartışılmalıdır.
- Bilginin sonsuz, bilmenin çok sınırlı olduğunu sürekli hatırlatalım.
- Hiçbir insanın mükemmel olmadığını, mükemmel görünmenin anlamsız olduğunu anlatalım. - Çalışmadıkça, gayret etmedikçe istedikleri kadar özel yetenekli olsunlar büyük başarılar kazanamayacaklarını anlatalım.
- Öğrencilere değerler eğitimi verelim.
- Her zaman yerli ve milli olmaları gerektiğini, ileride ülkeleri için büyük projeler gerçekleştirme hedeflerinin olamsı gerektiğini sürekli belirtelim.